

ından birine tâbi Tulû Bey adında bir zat için Arapça'dan Mısır Kıpçak Türkçesi'ne tercüme edilen at hastalıkları ve tedavilerine dair *el-Baytaratü'l-vâzih* (TSMK, Revan, nr. 1695, 67 varak; eser hakkında bir değerlendirmeye için bk. Bodroglugeti, s. 115-125); *Akrâbâzîn fi 'ilmi tibbi'l-hayl* (bir tanım için bk. Sbath, s. 79-81); iki bölümden ibaret Farsça'dan Arapça'ya tercüme edilen *Kitâbü'l-Baytara fî vaşfi'd-devâb mine'l-hayl ve gayrihâ* (Gotha, nr. 2073, 118 varak) gibi pek çok eserin müellifleri ise tesbit edilememiştir. Bunlardan başka müellifi bilinmeyen veya ismi dışında hakkında bilgi bulunmayan Arapça, Farsça ve bilhassa Türkçe eserler pek çoktur (bk. Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü mahtûâtü't-tıbbi'l-İslâmî*, s. 200, 269, 290, 334, 345, 383, 385, 402, 403, 404, 413, 427, 428, 437; Köprülü Ktp., nr. I/1589, II/361, III/726; Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 927, Ayasofya, nr. 3606; Kılıç Ali Paşa, nr. 716, Esad Efendi, nr. 2458/2, 2481; TSMK, III. Ahmed, nr. 2114/1).

Türkiye'de baytarlık öğretimi II. Mahmud devrinde ordunun ihtiyacını karşılamak üzere iptidai bir şekilde başlamıştı (1841). Mareşal Moltke'nin delâletle Prusyalı baytar Godlowsky'yi davet eden Sultan Mahmud, onu baytarlık eğitiminin teşkilâtına memur etti. Fakat okuma yazma bilmeyen erlerden seçilen talebeler yüzünden bu teşebbüste başarıya ulaşamadı. Ancak daha sonra Sultan Abdülmecid zamanında baytarlık eğitimi Harbiye Mektebi'nde özel bir sınıf olarak yeniden başladı (1849). İlk sivil baytarlık mektebi ise yarbay baytar Mehmed Ali'nin gayretleriyle kurulmuş (1889) ve Nâfia Nezâreti'ne bağlı Umûr-ı Baytâriyye Müfettiş-i Umûmîliği ihdas edilerek başına Mehmed Ali Bey getirilmiş ve böylece ilk sivil baytarlık teşkilâtının çekirdeği oluşturulmuştur. 1909'a kadar Orman Maâdin ve Ziraat Nezâreti'ne bağlı bir şube olarak çalışan bu müfettişlik daha sonra genel müdürlük haline getirildi (1914). Askerî ve sivil baytar okulları da Baytar Mekteb-i Âlisi adıyla birleştirildi (1920). Baytar Umum Müdürlüğü, İktisat ve Ziraat Vekâleti'ne bağlı olarak İstanbul'dan Ankara'ya taşındı. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulması (1933) üzerine Baytar Mekteb-i Âlisi bu enstitüye bağlı Veteriner Fakültesi oldu, daha sonra da Ankara Üniversitesi'ne bağlandı (1948).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "btr" md.; *Kâmus Tercümesi*, "btr" md.; Buhârî, "Cihâd", 43, 44, "Humus",

8, "Menâkıb", 28; Müslim, "Zekât", 26; İbn Mâce, "Cihâd", 14; Nesâî, "Hayl", 6; Şemseddin el-Âmülî, *Nefâ' isû'l-fünûn*, Tahran 1317 hş., II, 197-301; Abdullah b. Muhammed b. Cüzey, *Kitâbü'l-Hayl: Matla'u'l-yümn ve'l-iqbâl* (nşr. Muhammed el-Arabî el-Hattâbî), Beyrut 1406/1986; Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-ulûm*, I, 354-355; a.mlf., *Miftâhu's-sa'ade*, I, 330; Dâvûd-i Antâkî, *Tezkiretü üli'l-elbâb*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü's-Sekâfiyye), s. 51-70; Keşfü'z-zunûn, I, 265; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 44; W. Pertsch, *Die Arabischen Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Gotha*, Gotha 1878-92 — Kahire 1987, I, 192; IV, 101-114; C. Zeydân, *Târîh*, III, 25; a.mlf., *Âdâb*, I, 173; II, 530, 534-535; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûgu'l-ereb*, III, 346-351; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1445-1446, 1862; *Osmanlı Müellifleri*, I, 402; II, 206, 226, 230, 239, 246; Muzaffer Bekman, *Veteriner Tarihi*, Ankara 1940; Brockelmann, *GAL*, I, 282, 650-652; II, 168, 170, 242; *Suppl.*, I, 385, 432-433, 901; II, 169, 252, 1037; Nihal Erk, *XVI. Asır Veteriner Hekimliği ve Bu Asra Ait Eserler*, Ankara 1955; a.mlf., *İslâm Medeniyeti Çağında Veteriner Tabâbette Gelişmeler ve Naserî*, Ankara 1959; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 569-593; II, 383-384; Sezgin, *GAS*, III, 261, 352, 353-354, 355, 375; IV, 311-312; G. Sarton, *Introduction*, New York 1975, II/1, s. 89-90; II/2, s. 1091; III/1, s. 284-285; III/2, s. 1216, 1238, 1837-1838; Mustafa Saïd es-Sabbâğ, *Fihrisü mahtûâtü Dâr'l-Kütübî'z-Zâhiriyye: el-'ulûm ve'l-fünûn'ü'l-muhtelifa 'inde'l-'Arab*, Dimaşk 1400/1980, s. 252-254, 257-259; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-mahtûâtü'l-'Arabiyye*, Beyrut 1975-82, I, 27, 368-369; II, 270; III, 99; a.mlf., *Fihrisü mahtûât*, s. 14, 92, 127-128, 132-133, 150, 153, 157, 200, 206, 269, 290, 312-313, 334, 345, 347, 365, 381, 383, 385, 402, 403, 404, 407, 413, 427, 428, 437, 449; a.mlf. v.dğr., *Fihrisü mahtûâtü mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1986, III, 557; Abdürrezzâk es-Sümeyr, "İlmü't-tıbbi'l-baytarî 'inde'l-'Arab", *Ebhâşü'l-mu'cemerî's-seneviyyi's-şânî li'l-cem'ıyyeti's-Süriyye li-târîhi'l-'ulûm*, Halep 1979, s. 247-249; Yüfuf K. Hürî, *el-'Ulûm 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1403/1983, s. 104-105; M. Mâhir Hamâde, *el-Kitâbü'l-'Arabî*, Riyad 1404/1984, s. 182; Mehmet Bayraktar, *İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, Ankara 1985, s. 153-156; Ziriklî, *el-'Âlâm* (Fethullah), V, 69; VII, 145; VIII, 228; Anistas el-Kermilî, "el-Baytara 'inde'l-'Arab", *el-Mesriq*, I, Beyrut 1898, s. 684-686, 942-946; Paul Sbath, "Manuscript arabe sur la Pharmacope'e Hippocratique", *BIE*, XIV (1932), s. 79-81; A. Bodroglugeti, "The Medical Terminology in the Kitâb Baytarat al-Vâzih, a Fourteenth Century Mamluk-Kıpçak Treatise on Veterinary Medicine", *TDED*, XXI (1973), s. 115-125; Ali Abdülmelek el-Meczûb, "Eşerü't-türâşî'l-İslâmî fi tekkaddümi 'ulûmî'zirâ'a ve'l-baytara", *Mecelletü Bahşî'l-ilmî ve't-türâşî'l-İslâmî*, VI, Mekke 1403-1404, s. 209-216; Celîl Ebû'l-Hab, "İlmü'l-hayevân 'inde'l-'Arab", *el-Mevrid*, XIV/4, Bağdad 1985, s. 93-112; Bustânî, *DM*, V, 770-771; J. Hell, "Baytar", *IA*, II, 431; Ferid Vecdî, *DM*, II, 227-229; M. Plessner, "Baytâr", *EI²* (İng.), I, 1149; a.mlf., "Baytâr", *UDMİ*, V, 288-289.

KASIM KIRBIYIK

BAYTAZZÂDE ABDULLAH SERMEST

(bk. KİLİSLİ
ABDULLAH SERMEST).

BAYUR, Yusuf Hikmet

(1891-1980)

Türk devlet adamı
ve tarihçi.

İstanbul'da doğdu. Sadrazam Kıbrılı Kâmil Paşa'nın torunudur. Babasını küçük yaşta kaybettiği için dedesinin yanında ve himayesinde yetişti. İlk ve orta eğitimini İstanbul'da, yüksek tahsilini Paris'te yaptı.

Türkiye'ye döndükten sonra Galatasaray Lisesi'nde öğretmenliğe başladı. 1920 yılında Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Ankara'ya gitti ve Dışişleri Bakanlığı'nda görev aldı. İyi yabancı dil bildiği için kısa zamanda kendisini kabul ettirdi ve dış siyasetin belirlenmesinde önemli rol oynadı. Lozan Konferansı sırasında İsmet Paşa'nın müşavir kadrosunda yer aldı; 1925'ten sonra dış ülkelerde görev yapmaya başladı. 1927 yılında Belgrad orta elçiliğinden sonra cumhurbaşkanlığı genel sekreterliği yaptı. Ardından Afganistan büyükelçiliğinde bulundu. İlmî çalışmalarına Türk Tarih Kurumu üyesi olarak bu sıralarda başladı. Fakat daha önce Ankara'daki ilk memuriyet günlerinde Sevr Antlaşması'nı protesto eden Ankara hükümetinin haklılığını göstermek için imzasız olarak *Türk Muâhede-i Sulhiyyesi ve Mâhiyyet-i Hakikiyyesi* (İstanbul 1336) adlı risâleyi kaleme almıştı.

Esas siyasî hayatı 1933'te Manisa milletvekili olunca başladı. Kısa süren Marif vekilliği sırasında üniversite reformu yapıldı ve üniversitelerde inkılâp tarihi derslerinin mecburi olarak okutulması kabul edildi. İlk dersi 4 Mart 1934 günü İstanbul Üniversitesi'nde bizzat kendisi verdi. Atatürk'ün ölümü üzerine yeni cumhurbaşkanı adayını belirlemek için toplanan Cumhuriyet Halk Partisi meclis grubu toplantısında 323 kişi arasında oyunu İsmet İnönü'ye vermeyen tek mebus oldu. Daha sonra Ankara Üniversitesi'nin çeşitli fakülte ve yüksek okullarında Türk inkılâp tarihi dersleri veren Bayur siyasî tarih profesörlüğüne, bir süre sonra da Hint tarihi ordinarius profesörlüğüne tayin edildi.

Yusuf
Hikmet
Bayur

Çok partili siyasî hayata geçilince İnönü'ye karşı sert bir muhalefete girişti. Devrin gazetelerinde oldukça etkili siyasî yazılar yazdı. Millet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve bu partinin genel başkanlığına kadar yükseldi. Daha sonra Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili olarak Büyük Millet Meclisi'ne girdi. Ancak iktidar partisinin din ve vicdan hürriyeti çerçevesinde din eğitimine vermek istediği önemi benimsememiş ve meselâ din derslerinin ortaokullarda okutulmasına karşı çıkmıştır. Bayur bu düşünce ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verdiği bir soru önergesinde, din eğitiminin modern Türkiye'nin geleceği için tehlikeli olabileceğini belirtmiştir (Ogan, s. 90). Bayur ayrıca ibadet dilinin Türkçe olmasının gerektiğini savunmuştur ("İbadet Dili", s. 151-153). 27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirilen askerî harekât sırasında tutuklanan Bayur, devrin iktidar partisi ileri gelenleriyle birlikte Yassıada mahkemesinde yargılandı ve mahkûm edildi. Fakat bir süre sonra çıkarılan af kanunu ile serbest bırakıldı. Daha sonraki hayatı boyunca aktif siyasete girmedi. 1961 anayasasından sonra tartışmaya açılan ve yayılmaya başlayan sol fikirlerin karşısına sert bir şekilde çıktı ve bu fikrin taraftar bulması için gazete ve dergilerde seri makaleler yazdı. 6 Mart 1980 tarihinde İstanbul'da öldü.

Eserleri. 1. *Türk İnkılâbı Tarihi* (Ankara 1940-1967). Üç cilt halinde on kitaptan oluşan bu eser 1878 Berlin Muahelesi ile başlar, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar gelir. 2. *Hindistan Tarihi* (Ankara 1946, 1947, 1950). Hindistan'la ilgili çalışmalarına Kâbil elçiliği sırasında başlayan yazar bu çalışmalarını Türk Tarih Kurumu'nun neşretmeyi amaçladığı "Türk Tarihinin Ana Hatları" serisinde değerlendirmiş, daha sonra da bunları *Hin-*

distan Tarihi adlı kitabında toplamıştır. Üç ciltten oluşan bu eserin I. cildi İlkçağ'lardan başlayarak Gurkanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar, II. cildi Gurkanlı Devleti'nin büyüme devri (1526-1737), III. cildi Nâdir Şah Avsar'ın akınından bağımsızlık ve Cumhuriyet devrine kadar (1737-1949) gelir. Son cilt, kuruluşundan son zamanlarına kadar Afganistan tarihini de ihtiva eder. 3. *Yeni Türkiye Devleti'nin Haricî Siyaseti* (İstanbul 1942). Bayur'un üniversitede okuttuğu inkılâp tarihi derslerinin notlarından oluşmaktadır. 4. *Atatürk, Hayatı ve Eseri* (Ankara 1963). Bu kitapta doğumundan Samsun'a çıkışına kadar Mustafa Kemal'in hayatı anlatılmaktadır. 5. *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri* (Ankara 1974).

Humâyunnâme ve Vekâyi (Babur'un *Hâtıratı*) adlı eserlerin önsöz ve girişlerini de yazan Bayur, Türk Tarih Kurumu *Belleter*'inde pek çok makale neşretmiş ve Türk Tarih kongrelerini ilmi tebliğlerle katılmıştır. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu çeşitli zamanlarda Bayur'un eserlerinin tıpkıbasımını yapmıştır.

1927 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk*'unu hazırladığı sıralarda en büyük yardımcıları arasında bulunan Y. Hikmet Bayur hayatı boyunca onun yolundan ayrılmamıştır. Atatürk'ün "Bursa Nutku" diye adlandırılan konuşmasının hiçbir zaman yapılmadığını savunanların başında geliyordu. Laik eğitim ve öğretimden ömrü boyunca vaz geçmemiş, dil ve din alanlarında derhal reformlar yapılmasını isterken eserlerinde yeni kelimeleri de aşırıya varan bir ısrarla kullanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Raif Ogan, *İslâm Hukuku*, İstanbul 1956, s. 8, 37, 90; Hikmet Bayur, "İbadet Dili", *Necatî Lugal Armağanı*, Ankara 1968, s. 151-158; Mahmut H. Şakiroğlu, "Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur", *Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, Ankara 1983, s. 355-363; a.m.f., "Ord.Prof. Yusuf Hikmet Bayur, 1891-1980", *Ord.Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan*, Ankara 1985, s. 1-34; İsmail Arar, "Prof. Hikmet Bayur ve Yayınlanmamış Bir Araştırması", *a.e.*, s. 43-74; Perihan Arıburun, "Hikmet Bayur", *a.e.*, s. 75-79; Tekin Arıburun, "Sayın Hikmet Bayur'u Anarken", *a.e.*, s. 341-342; Hilmi Kâmil Bayur, "Hikmet Bayur'un Yaşantısından Bazı Çizgiler", *a.e.*, s. 35-41; a.m.f., "Kaybettiğimiz Değerli Bilim Adamı Hikmet Bayur", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Ankara 1981, s. 32-36.

MAHMET H. ŞAKIROĞLU

BÂZÂN

(بازان)

(ö. 10/632)

Sâsânîler'in son
ve İslâm devletinin ilk San'a valisi.

Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe'nin iki oğlu Mesrûk ile Yeksum'un Yemen'deki yerli Araplar'a karşı büyük bir zulüm ve katliama girişmesi üzerine Himyerîler'in soyundan gelen Seyf b. Züyezen Habeşliler'e karşı Sâsânî İmparatorluğu'ndan yardım istemiş, Kısra I. Hüseyin de (Enüşirvân-ı Âdil [531 — 579]), yaşlı ve tecrübeli kumandanlarından Vehriz'i küçük bir orduyla Yemen'e göndermişti. Yapılan savaşta Vali Mesrûk öldürülmüş ve Seyf b. Züyezen San'a'da iktidarı ele geçirmişti. Habeşliler'in birkaç yıl sonra Seyf'i öldürmeleri üzerine Kısra, Vehriz'i dört bin askerle tekrar Yemen'e göndermişti. Ölümüne kadar San'a'da Sâsânî valisi olarak kalan Vehriz'den sonra sırasıyla Merzûbân, Teynucan, Hürre Hüseyin ve Bâzân vali olmuşlardır.

Bâzân İranlı askerlerin Yemenli kadınlarla evlenmesi sonucu teşekkül eden ve Ebnâ adı verilen zümreye mensuptu. Hz. Peygamber'in daveti üzerine müslüman oldu. Onun müslüman oluşuna dair haberler, Hz. Peygamber'in Kısra'ya gönderdiği mektupla ilgili rivayetler arasında yer almaktadır. Hz. Peygamber hicretin 7. (628) yılında Abdullah b. Huzâfe es-Sehmi'yi bir mektupla Kısra II. Pervîz'e göndermişti. Kısra mektupta isminin Hz. Peygamber'in isminden sonra yazılmasına ve çölde yaşayan bir Arap'ın kendisini dine davet etmesine kızarak mektubu yırtmış ve San'a'daki valisi Bâzân'a Hz. Peygamber hakkında kendisine bilgi vermesini, başka bir rivayete göre ise onu yakalayıp huzuruna getirmesini emretmiştir. Bunun üzerine Bâzân vekilharcı Bâbeveyh ile Hürre Hüseyin'i Medine'ye gönderdi. Bâbeveyh Bâzân'ın mektubunu Hz. Peygamber'e sundu. Elçileri iyi karşılayan Hz. Peygamber onları İslâm'a davet etti; fakat korkudan titredikleri görünce de kendisine ertesi gün gelmelerini istedi. Hz. Peygamber o gece Kısra Pervîz'in oğlu tarafından öldürüldüğünü vahiy yoluyla öğrendi. Ertesi gün bu haberi elçilere bildirdikten sonra eğer Bâzân müslüman olursa idaresindeki memleketi ona bırakarak kendisini vali tayin edeceğini söyledi.

Kısra'nın öldürüldüğünü öğrenen iki elçi San'a'ya döndü. Elçiler duydukları önemli haberi ve Hz. Peygamber'in tek-